

Максіменцева Н.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ГЕНДЕРНИХ ПРАВ ЩОДО ПРОТИДІЇ СЕКСИЗМУ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: ПРАКТИКА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У статті розкривається проблематика захисту гендерних прав Верховною Радою України та її інституту Уповноваженого з прав людини і громадянина у цій сфері. Зазначається, що чинним законодавством України покладено обов'язок саме на Омбудсмена щодо захисту гендерних прав громадян. Констатовано чимало звернень щодо проявів сексизму у діяльності політичних осіб, публічних діячів. Однак аналіз стану розвитку законодавства України зазначає про відсутність поняття сексизм, інструментів запровадження відповідальності різних видів за прояви сексизму у різних сферах життя.

Констатовано, що на рівні Європейської спільноти питання сексизму регулярно аналізується та вживаються заходи щодо його попередження та боротьбу з такими діями.

Автором визначено, що Європейський парламент проводить в життя різні заходи у цій сфері, а також здійснює аналітичні огляди, надає рекомендації державам-членам за результатами діяльності відповідного комітету, приймає нормативно-правові акти щодо попередження та боротьби з сексизмом.

Констатовано, що вжиття заходів у сфері попередження проявів сексизму потрібно починати, перш за все, з проведення навчальних заходів у школі, вищих навчальних заходів, а також діяльності народних депутатів України, політичних партій.

У статті закріплюються підходи щодо внесення змін до чинного законодавства України та рекомендації щодо вжиття заходів у діяльності Верховної Ради України у сфері попередження проявів сексизму у діяльності парламентарів та прийняття змін до чинного законодавства щодо боротьби з проявами сексизму шляхом перегляду керівного складу та складу органів, відповідальних за дотримання прав у цій сфері, запровадження заходів щодо нульової гендерної толерантності.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради з прав людини (омбудсмен), гендерна рівність, гендерні стереотипи, вибори, запобігання та боротьба з проявами сексизму, мобінг, тролінг, нульова гендерна толерантність.

Постановка проблеми. Другий рік поспіль триває жаклива війна, яка не щадить ні жінок, ні дітей. Проте жінки зазнають впливу її наслідків як ті, що знаходяться в тилу, так і ті, що потрапили під воєнні дії агресії безпосередньо. Жінка та її здоров'я є генофондом нації, продовжувачем славетного українського роду, берегинею традицій та таїнств нашого народу. Однак саме під час війни, жінки потребують особливого захисту через гендерну приналежність і такі дії мають полягати у площині як для тих, хто став жертвами військової агресії у злочинах сексуального характеру, насильницьких дій, так і ті, хто перебувають в більш безпечному місті, проте так само стикаються з проявами сексизму, порушенні гендерних прав.

У своїй річній доповіді за 2022 рік Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

зазначив про те, що недостатня рівність прав і можливостей жінок і чоловіків у різних сферах суспільних відносин, у тому числі прояви сексизму, залишаються притаманними українському суспільству попри те, що жінки в Україні, зокрема в умовах російсько-української війни, продовжують невпинно руйнувати усталені стереотипи щодо соціальних ролей жінок і чоловіків [1].

Крім того, наголосив, що одним із проявів дискримінації жінок, який спостерігається в медіа-просторі, у виступах та публікаціях публічних осіб, є сексизм. Про що ж зрештою ідеться і чи дійсно це є загрозою для суспільства та в чому він проявляється?

Аналіз останніх досліджень і публікацій за вказаною тематикою приводить до висновку про недостатність висвітлення проблематики у наукових доробках та чинному законодавстві України.

Мета статті полягає у дослідженні міжнародно-правового змісту поняття сексизму та заходи запобігання такої діяльності на рівні як чинного законодавства, так і шляхом застосування наданих омбудсмену можливостей щодо захисту прав жінок, гендерної рівності та рівних можливостей, у першу чергу, у публічній сфері.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР Уповноважений здійснює на постійній основі в межах її юрисдикції парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України [2].

Крім того, згідно з положеннями Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV саме Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у рамках здійснення контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, розглядає звернення про випадки дискримінації за ознакою статі та насильства за ознакою статі [3].

За результатами дослідження в українських ЗМІ серед усього масиву публікацій основні прояви негатива стосувалися теми «гендерна рівність» (93%) та мали ознаки сексуалізації та об'єктивізації жінок. У загальноукраїнських джерелах вийшло 93% (4994 публікації) від загальної кількості негатива. З них 3% (143 публікації) на телебаченні й 0,3% (17 публікацій) в друкованих ЗМІ, – зазначається в дослідженні. Позитивних публікацій в інтернет-ЗМІ було в 3,4 раза менше, ніж негативних; позитивних публікацій на телебаченні було в 1,6 раза менше, ніж негативних [4]. Отже, що ж таке поняття сексизму і чи взагалі чинне законодавство України розглядає його з правової точки зору?

Так Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV [5] визначає поняття гендерна рівність як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. При цьому, містить поняття дискримінації за ознакою статі, однак жодного слова не зазначає про сексизм як фактично форму обмеження гендерних прав. Проте поняття «сексизм» відсутнє у чинному законодавстві України.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забо-

рони проявів сексизму у суспільстві», а саме внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» щодо визначення поняття «сексизм» від 01.02.2021 № 3369-IX [6] як діяння, твердження, зображення, жест, або практика чи поведінка, в основі яких лежить ідея про інтелектуальну, фізичну, соціальну чи іншого виду перевагу однієї статі над іншою, які проявляються у публічному або приватному житті, у тому числі в мережі Інтернет, і спричиняють або мають на меті: дискримінацію за ознакою статі, насильство за ознакою статі, підтримку та поширення стереотипних уявлень про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків, приниження честі та гідності особи тощо.

Основними ознаками можемо визначити наступні: а) переваги однієї статі над іншою щодо наявності певних особистих якостей та характеристик; б) наявність дискримінації або наявність мети її завдати саме на підставі гендерних особливостей; в) застосування гендерних стереотипів щодо соціальних функцій у суспільстві; г) приниження честі і гідності особи.

Саме висловлювання публічних, відомих осіб, тих, хто має вплив на аудиторію і користується довірою громадян, має найвищий рівень соціальної відповідальності за свої висловлювання та несе обов'язок доносити до громадян європейські цінності, але у першу чергу, сповідувати їх самому, що б трансливати у суспільстві відмову від стереотипів, вкорінених роками.

Проте чи існує відповідальність, чи можна застосовувати заходи впливу за поширювання ідей, висловлювання у публічних виступах щодо проявів сексизму та нав'язування наративів знецінення ролі жінок, в першу чергу, політичних діячів, публічних та посадових осіб.

Чи може сексизм завдати негативних наслідків та чи наявні його прояви у різних сферах життя? В контексті майбутніх виборів також актуальним є аспект реалізації гендерних прав у виборчому процесі. Зокрема Максименцева Н.О. доводить, що наявність гендерної квоти у чинному законодавстві ще не є гарантією її якісної реалізації і питання з залученням до виборів, а, головне, отримання мандатів депутатами-жінками є вкрай важкий процес [7; С. 54]. Дослідження показують, що сучасний сексизм прогнозує політичні погляди та поведінку виборців, які шкодять розширенню прав і можливостей жінок та лібералізму. Проте які ж чинники пояснюють сучасні сексистські погляди і як вони діють у різних

країнах. Спираючись на сучасні концепції сексизму можна припустити, що (уявне) зростання конкуренції між чоловіками та жінками провокує сучасний сексизм, зокрема, серед молодих чоловіків. Хоча підтримка просування прав жінок є відносно високою серед всіх виборців, молоді чоловіки, зокрема, висловлюють найбільшу опозицію, особливо якщо вони не довіряють державним установам у своєму регіоні проживання або якщо вони проживають у регіонах, де останнім часом зростає безробіття, що підтверджує наші теоретичні аргументи і суперечить очікуванням теорії культурного зворотного зв'язку. Тобто роль сприйняття конкуренції між чоловіками та жінками в сучасному сексизмі є невід'ємною і суперечать аргументу, що старші покоління найбільш схильні до негативного ставлення до прогресивних цінностей, і можуть стати доповненням до досліджень, що пояснюють нещодавню негативну реакцію проти гендерної рівності [8].

Отже, доцільно проаналізувати міжнародний та європейський досвід правового регулювання у сфері захисту гендерних прав щодо проявів сексизму у публічній сфері та діяльність Європейського Парламенту у цій сфері.

Декларація Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію насильства щодо жінок визначає таке насильство як «будь-який акт насильства за ознакою статі, який призводить або може призвести до фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждань жінкам, у тому числі погрози вчинення таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в громадському або приватному житті» [9].

Звернемося до європейського досвіду у цій сфері. Так Комітет міністрів Ради Європи у Рекомендації CM/Rec (2019) Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо запобігання та боротьби з сексизмом від 27.03.2019 надав наступне визначення поняття «сексизм» та його складових та зазначив, що сферами застосування сексизму може бути як публічна, так і приватна сфера, онлайн чи офлайн, та проявлятися у наступних формах: а) з метою або наслідком приниження гідності або прав особи чи групи осіб, притаманних людині; б) заподіяння фізичної, сексуальної, психологічної чи соціально-економічної шкоди або страждань особі чи групі осіб; в) створення залякувального, ворожого, принизливого, образливого середовища; г) створення перешкод для автономії та повної реалізації прав людини особою чи групою осіб; д) підтримувати та посилювати гендерні стереотипи [10].

Також підкреслено, що сексизм є проявом «історично нерівних владних відносин» між жінками та чоловіками, що призводить до дискримінації та перешкоджає повноцінному просуванню жінок у суспільстві.

Оскільки сексизм широко розповсюджений і поширений у всіх секторах і в усіх суспільствах, а сексизм і сексистська поведінка вкорінені в гендерних стереотипах і зміцнюють їх, є потреба нормативно врегулювати поняття сексизму в спеціальному правовому документі, спрямованому на боротьбу з ним, і містить вичерпний перелік заходів і сфер, в яких проявляється сексизм, – від реклами і ЗМІ до працевлаштування, сектора правосуддя, освіти і спорту.

Заходами щодо подолання та недопущення проявів сексизму мають стати, перш за все, законодавчі реформи, які засуджують сексизм, визначають і криміналізують сексистську мову ворожнечі, а також передбачають відповідні засоби правового захисту для жертв сексистської поведінки. Окремо доцільно проводити регулювання сфери новітніх технологій. Хоча інтернет і соціальні мережі можуть сприяти свободі вираження поглядів і гендерній рівності, вони також можуть дозволити «кривдникам» висловлювати «образливі думки» і вдаватися до насильницької поведінки, зазначається в рекомендації.

Рекомендація закликає держави використовувати заходи з підвищення обізнаності, включаючи «швидку реакцію» громадських діячів, зокрема політиків, релігійних, економічних і громадських лідерів та інших осіб, які мають можливість формувати громадську думку, для засудження сексизму.

Велику роль у протидії гендерній нерівності, зокрема боротьби та попередження проявів сексизму, відіграє Європейський Парламент. Так парламент приймає регуляторні акти, регулярно ухвалює звіти з гендерних питань за власною ініціативою, закликаючи докладати більше зусиль для покращення гендерної рівності. При цьому доцільно зауважити про роль Європейського суду у формуванні Концепції політики ЄС у сфері гендерної рівності на підставі саме рішень суду [11].

Європейський парламент завжди був дуже активним у досягненні рівності між чоловіками та жінками і має постійний комітет, присвячений правам жінок та гендерній рівності. Щороку парламент відзначає Міжнародний жіночий день 8 березня та підвищує обізнаність, організовуючи різноманітні заходи.

Також Європейський Парламент запровадив щорічний Європейський тиждень гендерної рівно-

сті, що дає можливість комітетам Європарламенту розглянути питання, якими вони займаються, з точки зору гендерної проблематики. Парламент також закликав вжити конкретних заходів для скорочення гендерного розриву в оплаті праці – різниці в заробітках між чоловіками та жінками, яка в середньому в ЄС становила 13% у 2020 році, та пенсійного розриву – різниці в пенсійних доходах, які отримують чоловіки та жінки, – яка становила 29% у 2019 році. Окрім заходів спрямованих на подолання жіночої бідності, оскільки жінки частіше живуть у бідності, ніж чоловіки.

У грудні 2022 року учасники переговорів від Парламенту та країн ЄС домовилися, що компанії ЄС будуть зобов'язані розкривати інформацію, яка полегшить порівняння зарплат для тих, хто працює на одного роботодавця, що допоможе виявити гендерні розриви в оплаті праці. У березні 2023 року Парламент ухвалив ці нові правила щодо обов'язкових заходів з прозорості оплати праці. Якщо звітність про оплату праці показує розрив в оплаті праці між чоловіками та жінками щонайменше на 5%, роботодавці будуть зобов'язані провести спільну оцінку оплати праці у співпраці з представниками працівників. Країни ЄС повинні будуть запровадити покарання, наприклад, штрафи для роботодавців, які порушують ці правила. Оголошення про вакансії та назви посад мають бути гендерно нейтральними [12].

Парламент неодноразово наголошував на важливості гендерної рівності в політиці, сприяючи рівній участі жінок у процесах прийняття рішень на всіх рівнях. У доповіді, ухваленій у січні 2019 року, Європарламент закликав європейські політичні партії забезпечити висунення як жінок, так і чоловіків до керівних органів Європарламенту в дев'ятому парламентському терміні. У Парламенті, мандат якого розпочався в липні 2019 року, жінок більше, ніж будь-коли, і вони становлять 39,3% депутатів Європарламенту, порівняно з 36,5% наприкінці попереднього терміну.

Європарламент прийняв Резолюцію від 11.09.2018 про заходи попередження та боротьби з мобінгом, сексуальним домаганням на робочому місці, громадських місцях та політичному житті в ЄС [13], де зазначив, що оскільки першопричинами багатьох форм насильства та дискримінації щодо жінок і перешкоджають розширенню прав і можливостей жінок є гендерні стереотипи та сексизм, у тому числі сексистська мова ворожнечі, офлайн та онлайн, сексуальні та психологічні домагання як явища, які стосуються жертв

і кривдників різного віку, освітнього та культурного рівня, доходів і соціального статусу, та має фізичні, сексуальні, емоційні та психологічні наслідки для жертви. Крім того, акти сексизму та пов'язані з ними сексуальні домагання, яким жінки можуть піддаватися на робочому місці, є фактором, що сприяє витісненню їх з ринку праці, що негативно впливає на їхню економічну незалежність та сімейний дохід.

У свою чергу, у сфері політичного життя наявні форми переслідування жінок-політиків у соціальних мережах у формі «тролінгу», що включає розміщення сексистських та образливих повідомлень, включаючи погрози смерті та згвалтування. Крім того, важливим є встановлення міжпартійної політики та процедур для захисту осіб, обраних на політичні посади, а також працівників. Також вказує, що паритетні списки на всіх рівнях відіграють ключову роль у забезпеченні участі жінок у політиці та реформуванні владних структур, які дискримінують жінок, закликає держави-члени запровадити такі списки на виборах до Європейського Парламенту [14].

Заходами протидії пропонує запроваджувати на рівні національного законодавства, національних та регіональних парламентів, а також місцевих рад наступні заходи: а) ведення конфіденційного реєстру випадків сексизму протягом тривалого часу; б) обов'язкове навчання для всіх співробітників та депутатів з питань поваги та гідності, попередження проявів сексизму; в) запровадити інші найкращі практики, щоб гарантувати нульову толерантність на всіх рівнях у своїх відповідних установах, переглянути склад компетентних органів парламенту з метою забезпечення незалежності та гендерного балансу; г) чіткий графік комплексної імплементації всіх вимог, викладених у резолюції; д) проведення тренінгів для керівництва та відвідування тренінгів, щоб уникнути безкарності з боку керівництва та виявляти ситуації, в яких відбувається насильство, оцінити та, за необхідності, переглянути склад компетентних органів парламенту з метою забезпечення незалежності та гендерного балансу.

Щодо попередження проявів сексизму у громадських місцях пропонує здійснити такі кроки: а) освіта з питань гендерної рівності на всіх рівнях є фундаментальним інструментом для уникнення та ліквідації цих форм неправомірної поведінки, зміни менталітету та зменшення культурної терпимості до сексизму та сексуальних домагань; б) запровадження освітніх програм та дебатів на цю тему в школах. У співпраці з відповідними

громадськими організаціями та органами з питань рівності ці програми та дебати повинні, де це необхідно та доречно, включати в себе інформацію та дискусії щодо запобігання сексуальним домаганням та заходів проти них, з тим, щоби підвищити рівень обізнаності щодо прав потерпілих, нагадати їм про їх зв'язок із об'єктивізацією жінки.

Висновки. Таким чином, можемо зазначити, що з метою запобігання проявів сексизму потрібно здійснити наступні кроки Верховній Раді України: а) запровадити законодавче визначення поняття «сексизм» та прийняти зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»; б) встановити адміністративну, дисциплінарну відповідальність за пору-

шення у сфері гендерної рівності, зловживання та вчинення дій, які характеризуються ознаками поняття «сексизм»; в) з метою попередження проявів сексизму, а у подальшому гендерного насилля доцільно насамперед запроваджувати публічні політики навчання, проведення дебатів, обговорень, починаючи зі школи, гендерних стереотипів та соціально усталеного відношення до жінок та чоловіків; г) у політичному аспекті усунення проявів сексизму доцільно запроваджувати гендерно орієнтовані списки партій, механізми запровадження партійної дисципліни щодо нульової гендерної толерантності, навчання як для керівництва партії, так і для її членів, перегляд складу органів партії щодо гендерно орієнтованих підходів.

Список літератури:

1. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15?find=1&text>
4. Українські ЗМІ опублікували у 2,5 рази більше негативних матеріалів про гендерну рівність, ніж позитивних – дослідження. 19.01.2022. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/28834/2022-01-19-ukrainski-zmi-opublikuvaly-u-25-razy-bilshe-negatyvnykh-materialiv-pro-gendernu-rivnist-nizh-pozytyvnykh-doslidzhennya/>
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15?find=1&text>
6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони проявів сексизму у суспільстві» від 01.02.2021 № 3369-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/5207>
7. Максименцева Н.О. Політичне лідерство у виборчому процесі як форма реалізації гендерних прав: юридичний аспект. *Юридичний вісник*. № 4. 2023. С. 53–59.
8. Combating Cyber Violence against Women and Girls. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/combating_cyber_violence_against_women_and_girls.pdf
9. Declaration on the elimination of violence against women, UN General Assembly resolution 48/104, 1993.
10. The Parliament's fight for gender equality in the EU 12.04.2023 URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vl0s95y2lyzz?ctx=vh94ercwm6u9>
11. Recommendation CM/Rec(2019)1 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe 27 March 2019 Preventing and combating. URL: <sexism chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism/168094d894>
12. Directive (EU) 2023/970 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 to strengthen the application of the principle of equal pay for equal work or work of equal value between men and women through pay transparency and enforcement mechanisms (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023L0970&qid=1704112426361>
13. European Parliament resolution of 11 September 2018 on measures to prevent and combat mobbing and sexual harassment at workplace, in public spaces, and political life in the EU (2018/2055(INI)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018IP0331&qid=1704112426361>
14. Sexism, harassment, and violence against women parliamentarians. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/issue-briefs/2016-10/sexism-harassment-and-violence-against-women-parliamentarians>

Maksimentseva N.O. LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF GENDER RIGHTS TO COMBAT SEXISM IN THE ACTIVITIES OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE: UKRAINIAN PRACTICE AND EUROPEAN EXPERIENCE

The article discusses the issues of protection of gender rights by the Verkhovna Rada of Ukraine and its institution of the Ombudsman in this area. It is noted that the current legislation of Ukraine imposes a duty on the Ombudsman to protect the gender rights of citizens. There have been many complaints about sexism in the activities of politicians and public figures. However, the analysis of the state of development of Ukrainian legislation shows that there is no concept of sexism, no instruments for introducing different types of liability for manifestations of sexism in various spheres of life.

It is stated that at the level of the European Community, the issue of sexism is regularly analysed and measures are taken to prevent and combat such actions.

The author determines that the European Parliament implements various measures in this area, as well as conducts analytical reviews, provides recommendations to Member States based on the results of the activities of the relevant committee, and adopts regulations on preventing and combating sexism.

It is stated that measures to prevent sexism should begin, first of all, with educational activities at school, higher education, and also with the activities of MPs of Ukraine and political parties.

The article sets out approaches to amending the current legislation of Ukraine and recommendations for taking measures in the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine in the field of prevention of sexism in the activities of parliamentarians and adoption of amendments to the current legislation to combat sexism by reviewing the management and composition of bodies responsible for observance of rights in this area, and introducing measures for zero gender tolerance.

Key words: *Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (Ombudsman), gender equality, gender stereotypes, elections, prevention and combating sexism, mobbing, trolling, zero gender tolerance.*